

Nr 48.

Ankom till riksdagens kansli den 3 maj 1938 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om utredning rörande viss omläggning av gällande inkallelseförfarande vid mobilisering.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 56, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *von Heland* hemställt, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsammast föranstalta om utredning rörande en omläggning av nu gällande inkallelseförfarande för värnpliktiga vid mobilisering i syfte att för den behövliga driften vid jordbruket med binäringar erforderliga kategorien värnpliktiga ej måtte omedelbart inkallas.

I fråga om de skäl, som anförts till stöd för denna hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver begärt yttrande av chefen för försvarsstaben, chefen för armén och rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Av dessa myndigheter avgivna yttranden finnas såsom bilagor fogade vid detta utlåtande.

Gällande *värnpliktslag* är utfärdad den 30 juni 1936. Rätten att efter mobilisering taga i anspråk de hästar och fordon, som erfordras för krigsmaktens mobiliseringsbehov, samt systemet för de under fredstid behövliga förberedelserna för nämnda behovs tillgodoseende regleras i *lagen den 27 april 1934 om anskaffning av hästar och fordon för krigsmaktens ställande på krigsfot (häst- och fordonsanskaffningslagen)*. Till båda dessa lagar hava tillämpningsförfattningar utfärdats.

Enligt *instruktionen den 4 juni 1937 för rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap* (sv. förf.-saml. nr 311) åligger det kommissionen att verka för och i mån av tillgängliga medel ombesörja, att erforderliga förberedelser bliva utförda, så att under krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden krigsmaktens behov av förnödenheter må kunna tillgodoses, folkförsörjningen tryggas och näringslivets fortgång såvitt möjligt säkerställas. Bland de uppgifter, som särskilt åligga rikskommissionen, nämnas utförande av erforderliga utredningar rörande tillgångar och behov av varor och arbetskraft m. m. samt planläggning och förberedande av arbetsmarknadens organisation och arbetskraftens ändamålsenliga utnyttjande ävensom i samband därmed handläggning enligt meddelade bestämmelser av ärenden rörande uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering (1 §).

I förevarande sammanhang må nämnas, att riksdagen till den industriella försvarsberedskapens ordnande för budgetåret 1938/1939 anvisat ett reservationsanslag av 150,000 kronor. Vidare ingår i det för samma budgetår anvisade anslaget till avlöningar åt rikskommissionens personal en post å 10,000 kronor till ersättningar åt tillkallade sakkunniga.

I *instruktionen den 18 juni 1937 för försvarsstaben* (sv. förf.-saml. nr 667) har stadgats, att det åligger chefen för försvarsstaben bland annat att i vad på honom ankommer ansvara för det grundläggande samarbete med rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, som erfordras för krigsförberedelsearbetets ändamålsenliga utförande (§ 8 B mom. a) samt att i samråd med försvarsgrenscheferna handlägga ärenden, som röra ändringar av principiell natur i värnpliktslagen med tillhörande förordningar samt, i samråd även med rikskommissionen, principerna för beviljande av uppskov åt värnpliktiga vid mobilisering (§ 8 B mom. 1).

De grundläggande bestämmelserna om *skyldighet för näringsidkare m. fl. att biträda vid arbetet å rikets ekonomiska försvarsberedskap* hava givits i en *den 16 april 1937 utfärdad lag* i ämnet. Enligt denna lag åligger det varje ägare eller innehavare av industriell anläggning här i riket samt envar annan, vilken här äger eller innehar företag eller bedriver verksamhet, som kan vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden bliva av betydelse för krigsmakten eller eljest för landets förnödenhetsförsörjning, att på anfordran beträffande anläggningen, företaget eller verksamheten lämna central förvaltningsmyndighet vid försvarsväsendet eller rikskommissionen de uppgifter rörande bland annat personal, vilka myndigheten anser erforderliga för organisationen av rikets ekonomiska försvarsberedskap, ävensom i övrigt biträda vid planläggandet av nämnda organisation. Likaledes åligger det statliga och kommunala verk, styrelser och inrättningar samt bankaktiebolag ävensom näringsidkare, utöver de förut avsedda, att på anfordran av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap lämna uppgift angående den för dem i händelse av mobilisering erforderliga personalorganisationen. Hos dessa verk, styrelser, inrättningar, banker och näringsidkare anställd värnpliktig personal, som av vederbörande myndighet prövas oundgängligen erforderlig för deras personalorganisation i händelse av mobilisering, ställes till förfogande på sätt Konungen närmare bestämmer.

Beträffande tillämpningen av dessa bestämmelser förutsattes såväl i den proposition (nr 102), varigenom förslag till lagen framlades för 1937 års riksdag, som ock i andra lagutskottets av riksdagen godkända utlåtande (nr 22), att uppgiftsskyldigheten i görligaste mån begränsades och att insamlingen av uppgifterna organiserades på ett sådant sätt, att uppgiftslämnarna icke onödigt betungades.

De i nyssnämnda lag åsyftade närmare bestämmelserna hava upptagits i *kungörelsen den 14 augusti 1937 angående uppskov med inställelse till värnplikts-tjänstgöring vid mobilisering för vissa värnpliktiga (uppskovskungörelsen)*. I denna kungörelse (sv. förf.-saml. nr 773, ändrad genom nr 972) stadgas, att dylikt uppskov kan förekomma endast för sådana värnpliktiga, vilkas an-

vändning i civil sysselsättning är oundgängligen nödvändig för att trygga statslivets jämna gång eller undvika mera allmänt kännbara rubbningar inom samhället eller för att upprätthålla verksamheten vid verk eller företag, som angivits i en vid kungörelsen fogad bilaga eller som eljest prövats vara av synnerlig vikt för rikets militära eller ekonomiska försvarsberedskap. Värnpliktiga, för vilka uppskov enligt dessa bestämmelser kan ifrågakomma, hänföras till två grupper, av vilka grupp I omfattar värnpliktiga, som innehava i bilagan angivna befattningar, anställningar, uppdrag eller yrken vid vissa verk eller företag m. m., samt grupp II övriga värnpliktiga, som av uppskofsbeviljande myndighet provas böra ifrågakomma till erhållande av uppskov (§ 3). Beträffande uppskov för värnpliktiga tillhörande uppskovsgrupp II gäller, att det antal värnpliktiga, som inom varje inskrivningsområde (sjöfullföringsområde, landstormsområde) må erhålla uppskov, fastställes av Konungen i kommandoväg. Inom denna ram beviljas sedan uppskov, i vissa fall av rikskommissionen, i övriga fall av andra, i kungörelsen angivna myndigheter (§ 7).

Statens krigsberedskapskommission har i sitt år 1918 avgivna betänkande behandlat bland annat spørsmålet om arbetsmarknadens organisation under krigsförhållanden. Kommissionen har även undersökt frågan, huruvida Sverige vore i stånd att efter en total, under längre tid pågående avspärrning och en allmän mobilisering av krigsmakten genomföra självhushållning på livsmedelsområdet.

Nyare beräkningar i sistnämnda avseende hava med hänsyn till förhållandena efter världskriget verkstälts av *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap*. Dessa beräkningar gälla förhållandena i avseende å produktion och förbrukning dels under ett normalt fredsår, dels under två avspärrningsår. Till utgångspunkt för beräkningarna hava tagits förhållandena under åren 1928—1932. En kortfattad redogörelse för resultatet av dessa beräkningar har lämnats av *försvarskommissionen* i dess betänkande, del I (stat. off. utredn. 1935: 38), sid. 98—99. Försvarskommissionen har i anslutning till dessa beräkningar anmärkt, att en självhushållning i livsmedelshänseende med nödortfigt tillgodoseende av de oundgängliga behoven även under ett andra avspärrningsår borde vara möjlig under förutsättning av medelgod skörd. Emellertid har framhållits, att den påräkneliga marginalen måste betraktas som väl knapp för att ingiva full säkerhet samt att det kunde tillstöta omständigheter av olika slag, vilka rubbade kalkylernas giltighet. Försvarskommissionen har i sitt betänkande även i andra hänseenden behandlat Sveriges läge ur försörjningssynpunkt (del I, sid. 96—113). Under särskilda avsnitt har sålunda redogjorts för — förutom livsmedelsförsörjningen — jämväl den industriella försörjningen och bränsleförsörjningen, Sveriges beroende av olika länder för tillgodoseende av importbehoven, förbindelserna såväl med utlandet som mellan olika delar av Sverige, kraftförsörjningen och befolkningsfördelningen. I betänkandet (del I, sid. 187—189) ingår även en statistisk utredning angående antalet i värnpliktsåldern in-

trädande män åren 1936—1955, utförd av professorn i statistik vid Uppsala universitet F. J. Linders. Enligt utredningen skulle under denna tid en betydande nedgång av nämnda antal successivt inträda.

Utskottet vill vidare hänvisa till vissa statistiska uppgifter angående varuinförsel m. m., som i förevarande sammanhang kunna förtjäna uppmärksamhet. En tabell utvisande kvantitet och värde av införda varor åren 1931—1936 finnes intagen i statistisk årsbok 1937 (sid. 130—158). Upplysningar rörande införseln i den fria omsättningen av ett stort antal varor, avseende år 1937, hava lämnats i Kommersiella meddelanden 1938 nr 1 (sid. 266—286). Utförligare uppgifter kunna hämtas ur Sveriges officiella statistik, avdelningarna om handel, jordbruk och boskapskötsel samt fiske.

Till vinnande av översikt över hästtillgången inom riket hava enligt föreskrift i en av Kungl. Maj:t den 28 maj 1937 utfärdad kungörelse (sv. förf.-saml. nr 274) under år 1937 upprättats hästägareförteckningar, särskilda inom varje kommun. I anslutning därtill gjorda sammandrag över hästbeståndet inom respektive kommuner hava överlämnats till rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Vid den bearbetning av de inkomna sammandragen, som verkställts inom rikskommissionen, hava de siffror framkommit, som upptagits i en i motionen återgiven tabell. En ingående redogörelse för resultatet av undersökningen har lämnats i en uppsats i tidskriften Landtmannen, Svenskt land årg. 1937 (sid. 1055—1056 och 1075).

Utskottet.

Den i motionen föreslagna utredningen avser åtgärder för att under krigstid säkerställa personalbehovet för jordbruket med binärningar. I motionen har därjämte berörts den inverkan på jordbruket, som uttagningen av hästar för krigsmaktens behov vid mobilisering skulle få. De spörsmål, som här möta, synas utskottet vara av ömtålig och invecklad beskaffenhet samt för sin lösning kräva hänsyn jämväl till militära synpunkter och till behovet av personal på andra för folkförsörjningen viktiga områden. Enligt undersökningar, som verkställts av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, torde en mobilisering i många fall komma att utöva avsevärd inverkan på personaltillgången inom jordbruket. I vad mån det kan bliva möjligt att på nöjaktigt sätt fylla uppkommande brist på arbetskraft genom att taga i anspråk kvarvarande personer av jordbrukarklassen eller arbetskraft från andra yrkesområden anses av rikskommissionen icke för närvarande kunna bedömas.

Enligt utskottets mening tala åtskilliga skäl för att en allsidig utredning av berörda spörsmål bör komma till stånd. En sådan utredning skulle till huvudsakliga delar falla inom det arbetsområde, som anvisats rikskommissionen. För utförande av en utredning av denna art kan rikskommissionen emellertid bliva i behov av tillgång till ytterligare arbetskraft. Vissa sidor av utredningsarbetet skulle emellertid närmast ankomma på vederbörande militära myndigheter. Av de i ärendet avgivna yttrandena framgår, att nämnda

frågor varit föremål för uppmärksamhet av såväl rikskommissionen som chefen för försvarsstaben och chefen för armén. Rikskommissionen har sålunda länge övervägt en utredning i ämnet, ehuru densamma hittills icke kunnat verkställas, enär rikskommissionen ägnat sig åt undersökningar, som ansetts vara av mera brådskande beskaffenhet. En del hithörande spørsmål hava av de nämnda militära cheferna gjorts till föremål för utredningar, vilka ännu icke avslutats. Utskottet förutsätter, att myndigheterna även i fortsättningen skola hava sin uppmärksamhet riktad på förevarande spørsmål och att de jämväl komma att till Kungl. Maj:t göra de framställningar, som kunna vara påkallade. Under sådana omständigheter finner utskottet ej skäl föreslå riksdagen att till Kungl. Maj:t avlåta någon skrivelse i ämnet.

Utskottet får därför hemställa,

att förevarande motion icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 3 maj 1938.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Norman*, *Linder*, *Tamm*, *Västberg*, *Olof Carlsson*, *Elon Andersson*, *Ekströmer* och *Holstenson**;

från andra kammaren: herrar *Österström**, *Hage*, *Sandström* i Härnösand, *Hermansson**, *Gardell* och *Hansson* i Örebro, fröken *Andersson** samt herr *Holm*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Gardell*, som ansett, att utskottet bort tillstyrka motionen.

CHEFEN FÖR ARMÉN**CHEFEN FÖR FÖRSVARSTABEN**

Till ordföranden i riksdagens andra lagutskott.

Genom departementschefsskrivelser den 4 dennes hava chefen för försvarstabens och chefen för arméns anbefallts snarast till andra lagutskottet avgiva yttrande över en inom första kammaren av herr K. E. H. von Heland väckt motion, nr 56, om utredning rörande viss omläggning av gällande inkallelseförfarande vid mobilisering. Med anledning härav hava vi äran avgiva följande gemensamma yttrande.

Enligt nu gällande system inkallas vid mobilisering bland annat det antal årsklasser tjänstgöringsskyldiga värnpliktiga, som erfordras för organisering av krigstruppförband m. m. Uppskov i fråga om inställelse till krigstjänstgöring meddelas dock ett stort antal värnpliktiga, vilkas användning i civil sysselsättning är oundgängligen nödvändig för att trygga statslivets jämna gång, undvika mera allmänt kända rubbningar inom samhället eller upprätthålla verksamheten vid verk eller företag, som prövas vara av synnerlig vikt för rikets militära eller ekonomiska försvarsberedskap.

De synpunkter, som i motionen framförts beträffande jordbrukets betydelse ur folkförsörjningssynpunkt och dess behov av arbetskraft efter genomförd mobilisering, kräva givetvis beaktande.

Förhållandet är redan uppmärksammat av såväl rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap som vederbörliga militära myndigheter och har bland annat föranlett vissa undersökningar, vilka dock ännu icke äro avslutade, samt vissa försöksvisa åtgärder av mera begränsad omfattning. Sålunda har rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap gjort förfrågningar angående behovet av arbetsledare vid ett begränsat antal jordbruksföretag, varefter på förslag av kommissionen uppskov innevarande år beviljats för sådan personal vid de företag, där behov visat sig föreligga.

Om hänsyn behövde tagas endast till jordbruket, vore otvivelaktigt en omfattande *frikallelse* av i detta sysselsatta värnpliktiga, såsom i motionen å sid. 10 framhålles, fördelaktigast. En avvägning måste emellertid — vilket även av motionären uppmärksammas — i riksförsvarets intresse ske mellan de krav, som kunna uppställas ur såväl allmän försörjningssynpunkt som ur militär synpunkt.

En omfattande frikallelse av i jordbruket med binärningar sysselsatta värnpliktiga skulle bland annat medföra, att krigsmaktens personalbehov i större utsträckning finge fyllas ur andra befolkningskategorier. Det härigenom ökade ingreppet i fråga om arbetskraft, sysselsatt inom andra näringsgrenar, skulle sannolikt medföra, att produktionen vid dessa äventyrades. En dylik frikallelse skulle sålunda komma att ensidigt tillgodose jordbrukets behov av arbetskraft på bekostnad av andra, ur försörjningssynpunkt måhända lika betydelsefulla näringar. Frågan om jordbrukets förseende med arbetskraft vid krig kan alltså icke lösas isolerat, utan endast i samband med en allmän reglering av motsvarande frågor vid övriga näringsgrenar. Med hänsyn härtill synes en frikallelse av i motionen ifrågasatt art ur allmän försörjningssynpunkt olämplig.

Ur militär synpunkt skulle en omfattande frikallelse av jordbruksperso-

nalen medföra, att man för uppsättandet av krigsförbanden bleve nödsakad att gripa djupare ned i årsklasserna, vilket i och för sig medför en kvalitetsförsämring. Härtill kommer att jordbrukspersonalen genom sin hästvana är särskilt kvalificerad för vissa befattningar, i vilka densamma, åtminstone med nuvarande utbildningstid, icke kan ersättas av annan personal utan en ytterligare betydande kvalitetsförsämring av krigsförbanden. Slutligen har vid de värnpliktigas utbildning beräknats, att i jordbruket sysselsatta värnpliktiga vid mobilisering skulle stå till krigsmaktens förfogande, varför ett stort antal av dessa bibringats specialutbildning. Vid en frikallelse skulle dessa värnpliktiga undandragas krigsmakten, varigenom brister skulle uppkomma, vilka icke för närvarande kunna täckas av annan personal. Med hänsyn härtill synes den ifrågakommande frikallelsen komma att medföra en så avsevärd kvalitetsförsämring av krigstruppförbanden, att densamma icke ur militär synpunkt kan godtagas.

Vad beträffar den av motionären å sid. 11 och 12 antydda möjligheten att utan en omfattande frikallelse säkerställa jordbrukets ävensom andra för försörjningen viktiga näringsgrenars behov av arbetskraft genom ett *inkallelsesystem* vid mobilisering, vilket möjliggjorde ökat hänsynstagande till landets näringar och deras alltefter förhållandena skiftande behov av arbetskraft, må framhållas, att ett dylikt förfaringssätt ur inkallelsesynpunkt måhända vore tekniskt möjligt, men detsamma för krigsmakten skulle medföra i stort sett samma olägenheter, som ovan anförts beträffande frikallelsen. Den hästvana delen av befolkningen skulle sålunda även härvid undandragas krigsmakten. Vidare skulle för all specialutbildning endast kunna avses värnpliktiga tillhörande för försörjningen mindre betydelsefulla näringsgrenar, varigenom urvalet härför skulle bliva synnerligen begränsat, medförande en kvalitetsförsämring. Med hänsyn till den nu befintliga specialutbildade personalen skulle vidare ett dylikt inkallelsesystem kunna tillämpas först sedan behovet på dylik personal kunde fyllas utan anlitan av värnpliktiga sysselsatta vid sådana näringar, vars personal icke skulle inkallas, d. v. s. först efter en längre övergångsperiod. Slutligen torde systemet vid truppförbanden medföra avsevärda svårigheter vid mobiliseringens genomförande, varför detsamma även ur försvarsberedskapssynpunkt skulle medföra bestämda olägenheter.

Det må i detta sammanhang framhållas, att landstridskrafterna vid krigstillfälle främst böra inriktas på att snarast och med största möjliga kraft avvisa en fiende, som söker verkställa invasion, eventuellt i samband med en intensiv luftkrigföring. Med hänsyn till det moderna krigets sannolika former och särskilt till riskerna för att en motståndare genom överraskande operationer i ett mycket tidigt skede söker ett avgörande — *snabbt* slutförda operationer komma säkerligen att eftersträvas — är det av mycket stor vikt, att våra försvarskrafter icke i alltför hög grad försvagas till förmån för organisationer, vilka bliva av vital betydelse först när det gäller att hårda ut under ett *långvarigt* krig.

Vägas ovannämnda krav och förhållanden mot varandra, synes slutsatsen bliva, att en medelväg bör beträdas, innebärande att viss värnpliktig personal, oundgängligen erforderlig såsom arbetsledare och föregångsmän inom jordbruket, vid mobilisering frikallas enligt i uppskovskungörelsen angivna grunder, under det att personalbehovet i övrigt — vilket, såsom av motionen framgår, kan växla avsevärt under olika årtider — i första hand tillgodoses med inom jordbruket sysselsatt för krigsmakten icke ianspråktagen arbetskraft, i andra hand med arbetskraft, vilken på andra områden kan frigöras, i samband med att viss för statslivet i krigstid icke nödvändig verksamhet nedlägges.

Vid bedömning av möjligheterna att realisera detta system synes det vara av största betydelse att klargöra, i vilken utsträckning näringslivet berövas arbetskraft i samband med de värnpliktigas inkallelse vid mobilisering. Dessa förhållanden framgå av särskild skrivelse från chefen för armén, vilken giver vid handen, dels att *värnpliktiga* i mycket stor omfattning disponeras för jordbruket med binärningar jämväl efter genomförd mobilisering, dels att den *totala manliga arbetskraften* endast i begränsad utsträckning beröres av mobiliseringen. Man torde även med stöd av i denna särskilda skrivelse anförda uppgifter med största sannolikhet kunna antaga, att reservarbetskraft från nedlagda verksamhetsområden i erforderlig utsträckning skall kunna frigöras för jordbrukets behov. Detta bör dock närmare undersökas.

De åtgärder, som närmast böra vidtagas för att säkerställa behovet av arbetskraft inom jordbruket med binärningar vid och efter mobilisering, synas med hänsyn till vad som ovan anförts närmast böra avse att fastställa

dels i vilken utsträckning uppskov ur folkförsörjningssynpunkt oundgängligen bör och ur militär synpunkt kan meddelas åt arbetsledare och föregångsmän samt sättet härför,

dels vilken arbetskraft, som, utöver den vid mobilisering kvarvarande, under olika årstider eventuellt behöver tillföras jordbruket samt sättet härför.

Dessa frågor falla främst inom området för rikskommissionens för ekonomisk försvarsberedskap verksamhet, men beröra i vad rör beviljandet av uppskov chefen för försvarsstaben och i vad rör vissa organisatoriska förhållanden chefen för armén och hava hos dessa myndigheter föranlett vissa ännu icke avslutade undersökningar.

Någon utredning rörande omläggning av inkallelseförfarandet för de värnpliktiga vid mobilisering synes för närvarande icke påkallad, enär behovet av en dylik omläggning kan fastställas först sedan jordbrukets behov av arbetskraft närmare undersökts.

Ovan har icke berörts den frikallelse från militärtjänstgöring under fredstid av personal med fast arbete vid jordbruket, vilken av motionären å sid. 13 framhållits såsom önskvärd, därest den kunde genomföras utan eftersättande av de militära kraven. Såsom av det föregående torde hava framgått måste tanken på en dylik frikallelse — vilken för övrigt knappast är förenlig med den allmänna värnpliktens grundidé — av militära skäl bestämt avvisas.

I motion nr 56 behandlas även, ehuru närmast i avsikt att motivera förutnämnd frikallelse av inom jordbruket verkamma värnpliktiga, frågan om ianspråktagandet av hästar för krigsmaktens behov vid mobilisering. Motionären framhåller härvid såsom ofrånkomligt att inskränka hästuttagningen, vilken mest drabbar jordbruket och skogsbruket, och därtill inom skilda hästmönstringsområden verkar ganska ojämnt. I samband härmed rekommenderas en motorisering i snabbast möjliga takt inom försvarsväsendet.

Även dessa förhållanden hava varit föremål för rikskommissionens och de militära myndigheternas uppmärksamhet. Sålunda utverkade chefen för generalstabens år 1937 utfärdandet av en kungörelse om upprättandet av nya hästägareförteckningar i förening med viss hästräkning i avsikt att skapa erforderliga utgångsvärden för en revision av hästuttagningen. De erhållna värdena hava sedermera bearbetats såväl inom rikskommissionen som inom arméstaben under erforderligt samråd.

Av tillgänglig statistik framgår, att hästuttagningen för krigsmaktens behov vid mobilisering för närvarande omfattar omkring 8 procent av landets hela hästbestånd eller omkring 16 procent av beståndet inom nuvarande åldersgrupp 4—15 år. I och för sig synas dessa siffror icke så avskräckande.

Uttagningen kan emellertid med hänsyn till kravet på korta mobiliserings-tider vid krigstruppförbanden — motiverade av hänsyn till försvarsberedskapen — tyvärr icke fördelas jämnt, varav följer, att vissa områden bliva väsentligt hårdare utsatta än andra. Avsikten är emellertid att vid arméstaben i första hand undersöka, i vad mån dessa förhållanden utan efter-sättande av oeftergivliga beredskapskrav kunna förbättras genom organisa-toriska åtgärder. Möjligheterna härtill äro emellertid relativt begränsade. I den mån reglering icke kan ske på detta sätt, synas sätten för en utjämning mellan hästmönstringsområdena *efter* mobilisering med hänsyn till jord-bruket krav böra undersökas.

Vid bedömandet av frågan om ökad motorisering måste beaktas, att i vad rör lastbilar redan omkring 25 procent av totalbeståndet inmönstras vid mobi-lisering. Även på detta område måste man sålunda gå varsamt fram för att icke överskrida den övre gräns, som självfallet även här förefinnes. Hänsyn till drivmedelsproblemet måste jämväl verka återhållande.

På grund av nedgången i antalet för militärt bruk lämpliga hästar inom landet synes emellertid en ökad motorisering av vissa arméns truppförband framdeles bliva nödvändig. Utredningar rörande härmed sammanhängande organisatoriska frågor ävensom rörande möjligheten att tillgodose det så-lunda ökade behovet av motorfordon pågå inom arméstaben.

I vad rör frågan om ianspråktagande av hästar och motorfordon för krigs-maktens behov under beaktande av folkförsörjningens och näringslivets be-rättigade krav, synes utredningsarbetet alltjämt böra åvila rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och chefen för armén under erforderligt samarbete med chefen för försvarsstaben.

Ragunda den 9 mars 1938.

O. G. Thörnell.
Chef för försvarsstaben.

Per Sylvan.
Chef för armén.

C. A. Ehrensvärd.

Helge Jung.

Bilaga B

RIKSKOMMISSIONEN

FÖR

EKONOMISK FÖRSVARBEREDSKAP.

Stockholm den 26 mars 1938.

Till ordföranden i riksdagens andra lagutskott.

Genom skrivelse den 4 februari 1938 har Kungl. Maj:t anbefallt rikskom-missionen för ekonomisk försvarsberedskap att avgiva yttrande till riksdagens andra lagutskott över en inom första kammaren av kaptenen K. E. H. von Heland väckt motion, nr 56, om utredning rörande viss omläggning av gäl-lande inkallelseförfarande vid mobilisering. Med anledning härav får riks-kommissionen äran anföra följande.

Den av motionären föreslagna utredningen avser åtgärder, som syfta till att säkerställa personalbehovet under krigstid för jordbruket med binärningar.

En utväg, som härvid kan komma i fråga, är beviljandet av uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring vid mobilisering jämlikt den s. k. uppskovskungörelsen den 14 augusti 1937 (nr 773). Enligt denna kungörelse föreligger för rikskommissionen möjlighet att bevilja personliga uppskov med inkallelse till krigstjänstgöring vid mobilisering åt sådana värnpliktiga, vilkas användning i civil sysselsättning är oundgängligen nödvändig bland annat för att undvika mera allmänt kännbara rubbningar inom samhället eller för att upprätthålla verksamheten vid verk eller företag, som prövas vara av synnerlig vikt för rikets militära eller ekonomiska försvarsberedskap. Hittills har detta förfarande kommit till användning huvudsakligen beträffande personal inom viktigare industrier samt banker och allmänna inrättningar m. m., under det att det ansetts svårt att tillämpa för jordbrukets personal. Försöksvis har kommissionen dock under senaste året anmodat innehavare av jordbruksenheter med över 200 hektar åkerjord samt undantagsvis även innehavare av mindre jordbruk, därest dessa ansetts vara av särskilt stor betydelse för folkhushållningen, att inkomma med ansökningar om uppskov med krigstjänstgöring vid mobilisering för värnpliktig personal i ledande ställning. Dylika uppskov ha ock för år 1938 beviljats i viss utsträckning. En undersökning angående lämpligheten och möjligheten av att gå vidare på denna väg har av rikskommissionen planerats och har kommissionen avsett att verkställa densamma i så god tid, att den kan tjäna till ledning vid arbetet med beviljande av uppskov för nästkommande år. Ehuru på denna väg ytterligare något torde kunna uppnås för vinnande av det syfte, som motionen avser, är det dock tydligt, att uppskovsförfarandet — vilket innebär en individuell prövning av varje företags uppskovsbehov ävensom av varje till uppskov anmäld värnpliktigs både arbets kvalifikationer och militära ställning — svårligen kan tillämpas beträffande den stora mängden av medelstora och mindre jordbruk, bland annat på grund av det mycket omfattande och tidsödande arbete, som härför skulle krävas.

Självfallet är det av synnerligen stor vikt, att jordbruksproduktionens upprätthållande under krig, så långt ske kan, möjliggöres. Beräkningar, som av rikskommissionen verkstälts, ha givit vid handen, att landets livsmedelsförsörjning under ett med avspärning i tillförseln förbundet krig, åtminstone om det blir av längre varaktighet, måste komma att möta mycket stora svårigheter. Av kommissionen gjorda speciella undersökningar för vissa smärre områden ha ock visat, att den inverkan, som en mobilisering direkt kommer att utöva på personaltillgången inom jordbruket, i många fall torde bliva avsevärd, så mycket mer som utpräglad knapphet redan nu mångenstädes råder å för jordbruksarbetets behöriga bedrivande tillgänglig arbetskraft. Visserligen har genom det allt allännare införandet av arbetsbesparande maskiner behovet av arbetare inom jordbruket i viss mån minskats, men på den personal som kräves för maskinernas skötsel måste å andra sidan ställas anspråk, som göra den till en viss grad mera svårersättlig. I vad mån det under sådana förhållanden kan bliva möjligt att på ett för driften nöjaktigt sätt ersätta den personal, som jordbruket vid en allmän mobilisering går förlustigt, genom ianspråktagande av reserver av icke värnpliktiga (överåriga, minderåriga samt arbetsföra kvinnor), vilka kunna sägas redan förut tillhöra jordbrukarklassen, eller i vad mån det kan låta sig göra att i någon större omfattning tillföra jordbruket arbetskraft från andra yrkesområden, kan för närvarande icke bedömas.

En utredning av här berörda spørsmål har rikskommissionen sedan länge haft upptagen på sitt arbetsprogram, ehuru den hittills fått stå tillbaka för utredningar, som ansetts i än högre grad påkalla kommissionens uppmärksamhet. Vad angår tillgodoseendet av personalbehoven under krig har kommis-

sionen nämligen ej kunnat undgå att finna, att därmed sammanhängande problem framför allt för vissa grenar av industrien äga en ur beredskapssynpunkt mera omedelbart trängande betydelse än för jordbruket, där tillgången å och utnyttjandet av arbetskraften — fränsett vissa kortare tider under året — måste anses äga en rätt stor elasticitet.

Huruvida det av motionären antydda förfaringssättet, nämligen att uppdelade värnpliktiga på yrkesgrupper och att i viss mån lämpa inkallelserna till krigstjänstgöring efter yrkeskategorier, med hänsyn tagen jämväl till arbetskraftsbehoven under olika årstider, ur här behandlade synpunkter är ändamålsenligt samt huruvida det av militära skäl är genomförbart, undandraget sig rikskommissionens bedömande. Då det emellertid bör vara av värde, att olika tänkbara utvägar för att under krig i möjligaste mån trygga såväl jordbrukets som andra viktiga näringsgrenars personalbehov bliva behörigen prövade, finner rikskommissionen för sin del önskvärt, att de omständigheter, som äga betydelse för detta spörsmål, bliva i ett sammanhang undersökta. Nödvändigt är, att hänsyn härvid tages till de personalbehov, vilka göra sig gällande på samtliga för folkförsörjningen viktiga områden. Vad jordbruket speciellt beträffar måste även de olikheter i fråga om behovens oundgänglighet beaktas, som framträda under skilda årstider.

Ifrågavarande utredning ligger uppenbarligen inom ramen för de uppgifter, som enligt rikskommissionens instruktion åvila densamma, dock att med avseende på frågornas rent militära sidor utredningsarbetet måste ankomma på vederbörande militära myndigheter. Enligt vad rikskommissionen inhämtat föreligga även inom försvars- och arméstaberna vissa undersökningsresultat, som belysa sistnämnda förhållanden. Utredningen bör alltså enligt rikskommissionens åsikt utföras av kommissionen i samråd med chefen för försvarsstaben och chefen för armén samt med anlitan av i övrigt erforderlig sakkunskap.

Härvid torde även den i motionen berörda frågan angående ianspråktagande av hästar för krigsmaktens behov vid mobilisering och denna frågas betydelse för jordbruksdriften böra beaktas, så till vida att det utredes i vad mån möjligheter föreligga för en jämnare uttagning än vad nu är fallet.

Utförandet av det på grund av uppgiftens natur ganska omfattande utredningsarbetet kräver dock, att personalen å den avdelning inom rikskommissionens kansli, där arbetet skall utföras, i erforderlig grad förstärkes.

Rikskommissionen får alltså för sin del under hänvisning till det ovan anförda förklara sig beredd att, därest erforderliga medel ställas till dess förfogande, i samråd med chefen för försvarsstaben och chefen för armén samt med utnyttjande av eljest behöflig sakkunskap igångsätta en utredning i syfte att klarlägga

dels den inverkan, som en allmän mobilisering kan beräknas komma att utöva på personaltillgången vid jordbruket,

dels de möjligheter, som må kunna finnas att täcka sålunda uppkommande personalbrist genom förefintlig reservarbetskraft eller genom tillförande av personal från andra yrkesområden,

dels de åtgärder, som härutöver, med beaktande av militära krav och personalbehoven på andra för folkförsörjningen viktiga områden, kunna visa sig påkallade för att i möjligaste mån säkerställa den för livsmedelsförsörjningen under krig vid jordbruket erforderliga arbetskraften,

dels möjligheterna för åstadkommande av sådana ändringar i uttagningen av hästar för krigsmaktens behov vid mobilisering, att jordbrukets intresse av att ej avhändas nödvändiga dragare därvid bättre än hittills beaktas.

Rikskommissionen kommer att i sinom tid göra underdånig framställning om de medel, som härför erfordras utöver dem, som stå till kommissionens förfogande.

I detta ärendes behandling hava jämte ordföranden deltagit generallöjtnant Sylvan, viceamiral de Champs, generallöjtnant Friis, generallöjtnant Thörnell, generaldirektör Hansson, kommerserådet Sidenvall såsom ställföreträdare för generaldirektör Eriksson, kommerserådet Enström, direktör Gabrielsson och riksdagsman Bärg.

Av viceamiral de Champs har avgivits särskilt yttrande, som bifogas.

J. Åkerman.

Rikskommissionens ordförande.

Karl Åmark.

Särskilt yttrande av viceamiral de Champs.

I rikskommissionens yttrande över av kapten von Heland väckt motion om viss utredning för tillgodoseende av arbetskraft vid jordbruket under krig säges bland annat:

»Då det emellertid bör vara av värde, att olika tänkbara utvägar för att under krig i möjligaste mån trygga såväl jordbrukets som andra viktiga näringsgrenars personalbehov bliva behörigen prövade, finner rikskommissionen för sin del önskvärt, att de omständigheter, som äga betydelse för detta spörsmål, bliva i ett sammanhang undersökta. Nödvändigt är, att hänsyn härvid tages till de personalbehov, vilka göra sig gällande på samtliga för folkförsörjningen viktiga områden.»

Mot bakgrunden av det ovan sagda synas de i rikskommissionens yttrande föreslagna utredningarna icke tillräckliga. Frågan om jordbrukets arbetskraft kan näppeligen lösas för sig utan måste ses i samband med näringslivets krav i stort. Härutinnan finner man stöd uti de yttranden över 1930 års försvarskommissions betänkanden, som avgåvos av sakkunniga och ansvariga på näringslivets olika områden. Av nämnda yttranden synas i detta sammanhang följande uttalanden vara av särskild betydelse, nämligen:

Kommerskollegium.

»För egen del ställer sig kollegium i hög grad betänksamt till frågan, huruvida det skall vara nödvändigt att i det tänkta läget nedskära vår utrikeshandel i så stor omfattning, som försvarskommissionen förutsatt. — — — Utan att vår export åtminstone i begränsad omfattning — närmast ifråga om våra stapelartiklar på trävaru-, cellulosa- och pappersområdet — hålles igång, lär svårighet i varje fall efter någon längre tids krigstillstånd uppstå att likvidera den för oss oundgängliga importen. Ävenledes skulle en nedläggning av exportindustrien i den omfattning, som försvarskommissionen synes ha räknat med, för vissa landsdelar leda till en ekonomiskt och socialt så påfrestande situation, att de största ansträngningar enligt kollegii förmenande böra göras för att undvika dylika konsekvenser. Kollegium håller alltså före, att vidmakthållandet av möjligheterna att tillgodose ett väsentligt större importbehov än det, varmed försvarskommissionen räknat, bör i det allra längsta eftersträvas även vid krigsfall och att såväl för transport hit av importvarorna som också för utskeppning av den export, som kan hållas igång, sjöfartens upprätthållande i härför erforderlig omfattning måste uppställas som ett förstahandsönskemål vid angivande av de förutsättningar, som böra ligga till grund för försvarsanstalternas omfattning.»

Sveriges allmänna exportförening.

»— — — så visst som man icke utan vidare kan sätta likhetstecken mellan begreppet penningtillgång och sedelpressarnas kapacitet, lika visst är att

landets försörjning såväl i fred som i krigstid intimt och ovillkorligen sammanhänger med dess förmåga att såsom betalning för införseln ställa motsvarande värden till förfogande genom export. Detta liksom vissa andra ekonomiska sammanhang har enligt styrelsens uppfattning icke tillbörligt beaktats av kommissionen vid dess avhandling av Sveriges försörjningsfråga.»

»— — — ett fortsatt upprätthållande även under krig av vår export i största möjliga utsträckning är för landets försörjning *nödvändigt*»;

— — — »styrelsen måste energiskt yrka på, att vår försvarsberedskap så anordnas, att rimlig och nödig hänsyn tages till exportens betydelse för landet — — —».

Sveriges allmänna sjöfartsförening.

»Kommissionen likställer landets försörjningsbehov med vår egen produktion jämte den nämnda importen av 4.3 miljoner ton per år. Någon ytterligare import förutses eller eftersträvas icke. Ej heller tages vederbörlig hänsyn till exportens betydelse. Man skulle sålunda få räkna med att landet och den inhemska produktionen från krigets början inställes på självförsörjning, ransonerung införes, exportindustrier upphöra eller omläggas, sjöfartsnäringen till stor del nedlägges m. m., och allt inriktas på en nödortftig livsföring under det hårda tryck, som kriget såsom sådant därjämte utövar. Denna uppfattning utgör enligt styrelsens sätt att se en ytterst farlig felsyn på hela det förevarande problemet.»

I dessa yttranden riktas sålunda skarp kritik mot försvarskommissionens bedömning av vårt lands läge ur försörjningssynpunkt under krig. Allvarliga föreställningar framföras till frågan, huruvida det skall vara nödvändigt att i det tänkta läget nedskära vår utrikeshandel i så stor omfattning, som försvarskommissionen förutsatt. Med bestämdhet framhålles, att ett fortsatt upprätthållande även under krig av vår export i största möjliga utsträckning är för landets försörjning nödvändigt. Detta gäller närmast ifråga om våra stapelvaror på trävaru-, cellulosa- och pappersområdet. Energiskt yrkas härför på att vår försvarsberedskap så anordnas, att rimlig och nödig hänsyn tages till exportens betydelse för landet.

Vid bedömandet av dessa yttranden skall ihågkommas, att desamma avgivits utan tillgång till den utredning beträffande importbehoven m. m. för de skilda industrigrenarna ävensom för den totala bränsleförsörjningen, vilken omnämnes i försvarskommissionens offentliga betänkande. Denna utredning, som delvis utgjorde grunden för kommissionens slutsatser beträffande vårt lands försörjningsläge, utgick nämligen vederligen aldrig på remiss. Vidare skall erinras om att försvarskommissionens beräkningar och bedömanden äro gjorda på antagandet, att några störningar icke förekomma, som sätta viktiga delar av industrien m. m. ur stånd att fullgöra sina uppgifter.

Sveriges industriförbund framhåller särskilt dessa förhållanden i sitt yttrande över kommissionens betänkande, där det heter:

»Då någon belysning angående hur dessa siffror (minimiimportbehovet) tillkommit icke lämnas i betänkandet, är det givetvis icke möjligt för industriförbundet att vare sig vitsorda eller bestrida deras riktighet. Även om siffrorna därför icke kunna betecknas såsom i och för sig osannolika, måste här skarpt betonas att undersökningen i fråga uppenbarligen endast kan vara i hög grad approximativ samt till stor del baserad på rena antaganden om hur förhållandena komma att gestalta sig under det nämnda 'första krigsåret'. Särskilt bör uppmärksammas, att de ifrågavarande uppgifterna angående försörjningsmöjligheterna sägas vila på den förutsättningen att störningar icke förekomma under nämnda tid, vilka sätta viktiga delar av industrien ur stånd att

fullgöra sina uppgifter. Denna förutsättning gör det uppenbart, att nämnda beräknade varukvantitet enligt kommissionens egen uppfattning utgör ett oundgängligt minimum, vilket icke kan underskridas utan att själva grundvalen för beräkningen blir ohållbar.»

Den i denna försvarskommissionens utredning angivna produktionsverksamheten under krig inom näringslivets olika områden medgiver knappast någon framställning av exportartiklar. Icke heller kan med denna verksamhet kompen- sation erhållas för den nedgång i produktionen, som blir en följd av genom hemortskriget förlorad materiel och arbetstid.

För upprätthållande av denna ökade produktionsverksamhet erfordras mänsklig arbetskraft. Det är sålunda icke endast på jordbrukets område, som särskilda åtgärder måste vidtagas för tillgodoseende av arbetskraft under krig. Det moderna krigets karaktär av totalkrig talar sitt tydliga språk härför.

För att riktigt kunna bedöma landets läge ur försörjningssynpunkt är det för den skull nödvändigt att taga upp problemet till behandling i dess större sammanhang. Det räcker icke att blott utröna våra oundgängligen nödvändiga importvaror, utan det gäller fastmer att *utreda och planlägga våra oundgängligen nödvändiga handelsförbindelser med utlandet med härav betingad sjö- fart, inhemsk produktionsverksamhet m. m.*

Det synes härför nödvändigt att utvidga den av kapten von Heland i motion till riksdagen föreslagna utredningen till att omfatta grundvalarna för behovet av arbetskraft m. m. under krig inom näringslivets *samtliga* områden. En dylik utredning torde vara av den art och bliva av den omfattning, att densamma knappast kan verkställas med de arbetskrafter, som stå till riks- kommissionens föfogande. Hemställen bör för den skull göras om att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt en särskild kommission att verkställa en *allsidig utredning beträffande den för landets existensmöjligheter under krig oundgängligen nödvändiga produktionsverksamheten inom näringslivets samtliga områden med härav betingat behov av arbetskraft m. m.*
